

ВІДГУК

**офіційного опонента про дисертацію Удовиченко Лариси Миколаївни
з теми: «Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі
зарубіжної літератури старшої школи», подану на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і
методика навчання (зарубіжна література)**

Дисертаційне дослідження Л. Удовиченко присвячено, безумовно, актуальній проблемі. Питання вивчення образів-персонажів як визначальних компонентів художнього твору завжди перебувало в центрі методичної науки. Особливого значення воно набуло в останні десятиліття. До здобуття Україною незалежності, коли викладався курс російської літератури з мізерними вкрапленнями творів зарубіжного письменства, вивчення образів-персонажів часто було підпорядковане просуванню ідей панівної системи. Нові перспективи у дослідженні означеного питання відкрились у зв'язку з уведенням у вітчизняні школи предмета «Зарубіжна література», який надає широкі можливості для пізнання учнем себе і світу крізь призму шедеврів світового письменства. Сам факт появи такої навчальної дисципліни стимулював творчі пошуки науково-методичної спільноти і вчительства, сприяв впровадженню в навчально-виховний процес нових методичних підходів, свіжих ідей і поглядів. Шкільні курси української і зарубіжної літератур нині діють як система двох дзеркал. У дзеркалі української літератури учень бачить свою українську ідентичність. А дзеркало зарубіжної літератури, яка вивчається в кращих україномовних перекладах, цю ідентичність посилює, увиразнює на тлі представленого у творах розмаїття культур. Величезну роль у такому пізнанні відіграє вивчення образів-персонажів. Водночас, як свідчить шкільна практика, нині існує чимало труднощів, пов'язаних із аналізом та інтерпретацією образів-персонажів. Інколи спостерігаємо однобокість у їх трактуванні, використання застарілих, не відповідних духові часу підходів у викладанні, що призводить до

дистанціювання учнів від художньої літератури, а отже, і нівелювання її ролі у формуванні особистості. Така ситуація потребує розроблення сучасних методичних стратегій, спрямованих на підвищення ефективності викладання предмета.

У дисертації Л. Удовиченко вперше запропоновано науково обґрунтовану технологію вивчення образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи, а також переконливо доведено її ефективність. Дисертаційний матеріал добре структуровано, чітко обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 511 сторінок (із них 444 сторінки основного тексту), 7 таблиць, 11 рисунків.

Розглядаючи методологічні засади проблеми, Л. Удовиченко ефективно опрацювала широкий масив літературознавчої, психолінгвістичної і психолого-педагогічної літератури. З метою висвітлення сутності поняття *образ-персонаж* здійснено ретельний аналіз праць зарубіжних і українських науковців. Значну увагу приділено важливому в контексті досліджуваної проблеми поняттю *концепція особистості в літературі*, визначено його найтиповіші ознаки. Позитивним є і те, що дослідниця спирається на теорію інтермедіальності, згідно з якою важливо враховувати як специфічні для конкретного медіа, так і трансмедіальні засоби творення образу-персонажа. У процесі розроблення теорії та технології вивчення образів-персонажів взято до уваги також і результати наукових розвідок у галузі когнітивної наратології, присвячених способам відображення свідомості героїв у їх загальному характеризванні.

Слушним є твердження Л. Удовиченко про те, що інтерпретація художніх образів учнями не може ґрунтуватися лише на їх власному життєвому і читацькому досвіді, оскільки такий підхід до вивчення твору руйнує зв'язок у системі «реальність – автор – художній образ – художній текст – реципієнт», унеможливорює досягнення його ідейно-естетичного змісту.

Особливий інтерес, на наш погляд, викликає п.1.2, присвячений проблемі образу-персонажа в літературній антропології. Погоджуємося з думкою дисертантки про важливість урахування в розробленні технології ідей В. Ізера щодо художньої вигадки у творах мистецтва слова, яка змінює й розширює сприймання світу читачем, відкриває перед ним нові простори культури.

У роботі враховано здобутки російської, польської і американської шкіл літературної антропології. Особливу увагу приділено аналізу праць вітчизняних представників антропологічного підходу. Дисертантка переконливо доводить, що, ґрунтуючись на ідеях літературної антропології, у курсі зарубіжної літератури доцільно використовувати трирівневу структурно-антропологічну модель образів-персонажів (аксіологія – психологія – тілесність).

Дослідницею ґрунтовно розглянуто і психолінгвістичний аспект проблеми, зокрема визначено чинники, які впливають на сприймання учнями образів-персонажів художніх творів. Цілком логічним є твердження дисертантки, що в ході розроблення навчальних завдань, слід ураховувати не лише те, як учень розуміє виучуваний образ-персонаж, а й наскільки запропоновані завдання торкаються його особистісних потреб, співзвучні з його інтересами.

Схвальним є те, що дослідниця спирається і на розвідки про етнічні кінеми. Наголошено на їх важливості для методики аналізу національного аспекту образів-персонажів, оскільки врахування специфіки паравербальних знаків сприяє адекватному розумінню художнього твору.

У дисертації розкрито основні психолого-педагогічні чинники вивчення образу-персонажа. Науково обґрунтовано доцільність побудови літературної освіти на засадах антропологічного підходу та когнітивної психології, що забезпечить розвиток читацької діяльності учнів.

У другому розділі проаналізовано в синхронному і діахронному зрізах стан вивчення образів-персонажів у методичній науці. Важливо, що Л. Удовиченко спирається на праці таких корифеїв методичної думки, як В. Стоюнін, В. Водовозов, А. Острогорський, І. Франко, О. Дорошкевич,

О. Білецький, Т. Бугайко і Ф. Бугайко та інші. Дисертантка критично аналізує їхній досвід, вказує як на позитивні сторони пропонованої ними методики, так і на негативні, зумовлені певними світоглядними прорахунками, тиском панівної ідеологічної системи та іншими причинами.

Ретельно проаналізовано здобутки сучасної вітчизняної науково-методичної школи, заснованої професором Л. Мірошніченко з метою науково-методичного забезпечення викладання шкільного курсу зарубіжної літератури в навчальних закладах України. Увагу дослідниці зосереджено і на кращих надбаннях методики викладання української літератури, про що свідчить науковий огляд праць Н. Волошиної, Є. Пасічника, З.Шевченко, О. Куцевол, Г. Токмань, А. Ситченка, Ю. Бондаренка та інших. У роботі також здійснено аналіз шкільних програм із зарубіжної літератури у світлі перспектив вивчення образу-персонажа. Подано порівняльний аналіз чинних підручників із зарубіжної літератури для старшої школи. Результати такого аналізу дозволили авторці визначити напрямки вдосконалення змісту навчальних книг щодо організації роботи над вивченням образів-персонажів. Також репрезентовано авторську концепцію підручника із зарубіжної літератури для старшої школи, реалізовану у виданнях для 10 та 11 класів.

Найціннішим, на наш погляд, є матеріал третього і четвертого розділів дисертації, в яких представлено теоретичні аспекти технології вивчення образів-персонажів і її процесуальну частину. Дослідницею розкрито сутність поняття технологія вивчення образів-персонажів, сформульовано її мету, виокремлено складники педагогічної технології, визначено її засадничі принципи, описано змістову частину технології. Адаптовано для використання в курсі зарубіжної літератури старшої школи визначення художньої концепції особистості, запропоноване В. Марком. Визначено складники художньої концепції особистості, які варто враховувати в процесі шкільного вивчення літератури.

У третьому розділі представлено теоретичну і навчальну моделі процесуальної частини технології. Цінним є те, що виокремлено п'ять типів

умінь учнів, формування яких забезпечується відповідно п'ятьма типами навчальних задач.

Репрезентуючи процесуальну частину, авторка дослідження описує роботу на всіх етапах вивчення образу-персонажа, які співвідносні із загальними етапами роботи над твором. Запропоновано новий шлях аналізу художнього твору – *літературно-антропологічний*, який вирізняється посиленою увагою до поняття художньої концепції особистості на всіх етапах вивчення художнього твору.

Значну увагу в четвертому розділі дисертації приділено *аспектному аналізу образів-персонажів*, зокрема розглянуто такі аспекти аналізу: суспільно-історичний, культурно-національний, індивідуально-авторський. Підтримуємо позицію дисертантки щодо ефективності такої навчальної діяльності.

Л. Удовиченко подає ґрунтовні методичні рекомендації як загального характеру, так і до вивчення окремих творів, які сприятимуть формуванню ключових і предметної компетентностей. Робота рясніє цікавими методичними ідеями і прийомами, запропоновано індивідуальні, групові і колективні види робіт. Назвемо лише деякі із них:

- проєкт «Образ-персонаж як бренд»;
- підготовка літературних квестів про образи-персонажі «Як добре ви мене зрозуміли»;
- укладання «банку ідей» з учнівськими відкриттями щодо образів-персонажів;
- створення логотипів і слоганів для образів-персонажів;
- складання кроссенсів;
- укладання портфоліо героїв;
- презентація інтегральних досліджень (літературознавчих, мистецтвознавчих, перекладознавчих тощо).

Цікавими є, наприклад, такі індивідуальні завдання:

- Розробіть профіль Жульєна Сореля для однієї із соціальних мереж.
- Запропонуйте слоган для головної героїні роману Густава Флобера «Пані Боварі».
- Створіть квест-кімнату за романом Оскара Вайльда «Портрет Доріана Грея» тощо.

Розроблені Л. Удовиченко дослідницькі кейси, пам'ятки, інструкції (наприклад, інструкція для опрацювання концепції особистості літературної епохи, напряду, письменника, твору), безумовно, допоможуть учителеві в його роботі. Отже, практичне значення дослідження не викликає жодних сумнівів.

Надзвичайно важливою є спрямованість запропонованої технології не на формальне засвоєння знань із зарубіжної літератури і накопичення умінь і навичок, а на формування відповідальності учня за власні інтерпретаційні судження та життєві орієнтири; розвиток системи цінностей; прагнення до самовдосконалення та самоосвіти.

Схвальним є те, що авторську технологію створено з урахуванням засад сучасних ефективних технологій і підходів: *технології розвитку критичного мислення, компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, читачецентричного, контекстного, когнітивно-комунікативного, соціокультурного та комунікативно-діяльнісного підходів*. Ураховано також здобутки спеціальних технологій, розроблених для викладання зарубіжної літератури.

У п'ятому розділі описано результати педагогічного експерименту, який проходив у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Слід відзначити, що дослідницею ретельно розроблено критерії і показники вимірювання освітніх досягнень учнів 10-11 класів у процесі вивчення образів-персонажів творів зарубіжної літератури, описано зміст і структуру експериментальної методики, представлено її аналіз.

Відзначимо, що дослідження проведено на широкому масиві епічних прозових творів, які репрезентують західноєвропейські і далекосхідні

літератури, різні епохи, періоди, напрями, течії. Надано рекомендації і до вивчення творів, які нещодавно введено до шкільних програм (оповідань Мо Яня «Геній» і Хуліо Кортасара «Менади», роману Ромена Гарі «Повітряні змії», повісті Ніла Геймана «Кораліна»).

Ефективність розробленої технології підтверджено динамікою позитивних змін в учнів складників ключових і предметної компетентностей (знаннявий, діяльнісний, ціннісний компоненти).

Основні результати дослідження успішно унаочнено в схемах, таблицях, представлено кросенси як зразки візуальної творчості учнів.

Висновки до підрозділів, розділів і загальні є науково обґрунтованими.

Автореферат відображає текст дисертації. Результати дослідження представлено у 83 публікаціях, серед яких 1 монографія, посібники, підручники, 75 статей в наукових журналах і збірниках наукових праць. Основні положення дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських симпозиумах, наукових і науково-практичних конференціях.

Відзначаючи безперечну актуальність, наукову новизну дослідження і методичну креативність його авторки, висловимо такі зауваження і побажання:

1. На наш погляд, у першому розділі варто було б висвітлити імагологічний аспект проблеми. Зокрема, спираючись на дослідження Д. Наливайка, В. Будного і М. Ільницького, розглянути поняття *літературний етнообраз, автообраз, гетерообраз*. Відповідно в розділах, присвячених опису технології, хотілося б побачити методичні рекомендації до вивчення теми «Образ українця у творах зарубіжних письменників». Можна було б використати потенціал чинних шкільних програм, які рекомендують твори такої тематики для додаткового читання (наприклад, оповідання Р.М. Рільке «Пісня про правду»), а також розширити запропонований список.
2. Авторка дослідження слушно звертає увагу на перекладність творів як специфічну ознаку предмета «Зарубіжна література». Однак, на нашу

думку, варто було б заглибитися в це питання. Вважаємо, що з метою увиразнення специфіки художнього перекладу доцільно було б у першому розділі дослідження спиратись і на перекладознавчі засади, зокрема проаналізувати проблему інтерпретації образів-персонажів перекладачами. А в наступних розділах логічними були б пропозиції щодо висвітлення найцікавіших варіантів перекладацької інтерпретації, діалогу автора і перекладача в ході шкільного вивчення образів-персонажів.

3. Нам видається, що виокремлені дисертанткою спеціальні принципи технології вивчення образів-персонажів потребують певного уточнення. Так, принцип синергетичності доцільніше вважати не спеціальним, а загальнодидактичним, оскільки синергетичний підхід широко використовують із метою осмислення найрізноманітніших освітніх процесів та в проектуванні освітніх систем.
4. Ураховуючи особливості цифрової доби, бажано було б проаналізувати цифровий контент із методики викладання зарубіжної літератури у світлі перспектив вивчення образів-персонажів (учительські сайти, блоги, інтернет-групи, цифрові навчальні платформи). Адже сучасні вітчизняні вчителі створюють буктрейлери, відеоролики, інтерактивні плакати тощо. Також є цікаві закордонні цифрові ресурси (наприклад, американська освітня платформа Course Hero, яка надає візуалізаційні матеріали до вивчення образів-персонажів).
5. Описуючи психолого-педагогічні засади вивчення образів-персонажів, варто було б докладніше зупинитися на характеристиці вікових особливостей старшокласників, зокрема проаналізувати крізь призму досліджуваної проблеми читацькі інтереси сучасного юнацтва.

Висловлені зауваження та побажання не є принциповими для загальної позитивної оцінки дослідження. Вони можуть бути використані в подальшій роботі.

Дисертація Удовиченко Лариси Миколаївни «**Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи**» є цілісним, самостійно виконаним і завершеним авторським науковим дослідженням, теоретичні та експериментальні результати якого в сукупності є важливими для розвитку методики викладання не лише зарубіжної літератури, а й української. Актуальність теми, наукова новизна основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної праці, теоретичне і практичне її значення, відповідність вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., є підставою для присудження Удовиченко Ларисі Миколаївні наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор кафедри методики
викладання світової літератури
НПУ імені М.П. Драгоманова

Ж.В. Клименко

